

SUDARYTOJO PRATARMĖ

Knygoje spausdinami poeto Marcelijaus Martinaičio (1936–2013) užrašai įvairiausiomis temomis. Skaitytojai turėtų prisiminti jo knygą „Tylintys tekstai“ su paantrašte „Užrašai iš raudonojo sąsiuvinio, 1971–2001“. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla ją išleido 2006 m. Naująją knygą skaitykime kaip „Tylinčių tekstų“ tęsinį ir papildymą.

Užrašuose vyrauja mintys apie literatūros, kultūros, lituanistikos, humanitarų padėtį kintančioje visuomenėje, apie kūrybą, iškilias asmenybes. Daug, kiek netikėtai daug, kalbama apie politines permainas, ypač krizines būsenas, partijų ir asmenybių prisitaikymo grimasas, apie komercializacijos grėsmes ir socialines banalybes. Poeto mąstyta apie Vilnių kaip sostinę, paveldo ir urbanistikos santykius. Įsilieja autobiografinių, žanrinių matyto gyvenimo scenų, aforistiškų posakių, papokštavimų, eilėraščių apmatų.

Į šią knygą patenkančius tekstus turime suvokti kaip poeto užrašus sau. Nėra ir negali būti jokios žinios, ar jis pats būtų davęs juos spausdinti. Gal būtų gludinęs tai, kas užsirašyta paskubom, ekspromtu, gal būtų slopinęs „aštrumus“ ar keitęs frazeologiją. Šį žanrinį būdingumą – poeto užrašai sau – knygos skaitytojams reikėtų įsidėmėti. Šios aplinkybės turėjo paisyti ir leidinio rengėjas.

Prielaida ir paskata knygai parengti buvo poeto žmonos dailėtyrininkės Gražinos Marijos Martinaitienės atliktas darbas. Po poeto mirties ji surankiojo visur kur jo dėliotus bloknokus, lapus ir lapelius. Pati surinko kompiuteriu. Tai svarbi žinia, be kita ko, ir dėl to, kad beveik viskas buvo rašyta ranka, o M. Mar-

tinaičio rankraštis nelengvai perskaitomas. Tikrumo paliudijimas – tekstus iš rankraščių perrašė žmogus, geriausiai pažįstantis M. Martinaičio rašyseną bei frazeologiją.

Taigi sudarytojas gavo surinktų tekstų atspaudus, susegtus kartu su rankraščiais. Tilpo į didelį lagaminą.

Reikėjo daug ką spręsti.

Keliolika užrašų teko palikti už publikacijos ribų. Tuos, kurie dėl neperskaitomų arba tik nuspėjamų žodžių darosi neaiškūs. Arba yra tokie fragmentiški, trūkšmingi, kad sakoma mintis gali būti suvokiama neadekvačiai. Taip pat reikėjo išvengti nevyčinių pasikartojimų. Bet paliktos kartojamos tezės, jeigu jos plėtojamos arba papildomos naujomis realijomis, terpiamos į kitus kontekstus.

Dėl sandaros. Galėjo būti skirtingi sprendimai. Pavyzdžiui, grupuoti užrašus pagal temas, situacijas, vaizduojamas asmenybes ir pan. Tačiau „Tylinčiuose tekstuose“ pats M. Martinaitis taip nedarė, leido skleisti jį jaudinančių klausimų įvairovei, laisvai jų tėkmei. Taigi ir šiai knygai, turinčiai dienoraščio bruožų, pasirinktas apytikrės chronologijos principas. Vyrauja užrašai, atsiradę po 2001 metų. Ankstesnių (1988–1990 metų) rasite knygos pradžioje. Chronologija yra apytikrė dėl to, kad M. Martinaitis neturėjo įpročio ar polinkio savo kūrinius ir užrašus datuoti (išimčių yra, bet tai išimtys). Ši jo nuostata neįpareigoja visko sudėlioti užsirašymų laiko eilės tvarka, nors jos yra paisoma. Datų aptinkama bloknotuose, o lapuose ir lapeliuose – ne. Sudarytojas tegalėjo pasikliauti tekstų pateikėjos liudijimais, netiesioginiais faktais (rašyta, pavyzdžiui, kitoje pusėje visokių oficialių raštų arba ant vokų, kai datą galima aptikti), kas nėra patikima, taip pat minimais įvykiais, realijomis ir pan. Trumpą pradžios skyrelį „Atrakinkim“, kaip knygos ekspoziciją, iš pateiktų įvairaus laiko tekstų sudėjo ir pavadino sudarytojas.

Ar tekstai redaguoti? Mažai kur ir vos vos. Tai buvo problema. Jos sudėtinės dalys. Tai klasiko užrašai sau (imperatyvas – nieko neliesti). Užsirašinėta bet kur ir bet kada, paskubom, negalvojant apie publikaciją (paskata taisyti atsitiktinumus ir kalbos riktus). Veikia žinia, kad kalbai ir stiliui M. Martinaitis buvo atidus, savo eilėraščius ir kitus rašinius rūpestingai gludindavo. Taigi ir redagavimas yra tokio lygmens, pavyzdžiui: „Ir nereikia **žmones** (=žmonių) pavergti kaltėmis“; „Nuo kada

inteligentija renkama **penkiems (=penkeriems)** metams“. Būtinais atvejais taisoma rašyba ir skyryba. Tie žodžiai, posakiai, skirtukai, kurie prasilenkia su norma, bet M. Martinaičiui būdingi (pavyzdžiui, įnagininko vartosena), šioje publikacijoje netaisomi. Jų nėra daug. Paliekami posakiai, kurių pataisyti, nenusižengiant tekstologijai, nėra įmanoma, pavyzdžiui: „dėl ko jiems dabar, atsukusiems veidą, spjauto terleckininkai“. Visai netaisomi eiliuoti tekstai.

Kiti redakciniai paaiškinimai.

Kai tekstų pateikėjai ir jų parengėjai žodžio perskaityti nepavyko, rašoma [neįsk.]. Po žodžių, kurių perskaitymas kelia klausimų ir neaiškumų, rašoma [?]. Sakiniui suprasti reikalingi, bet autoriaus netyčia praleisti žodžiai įrašomi kaip spėjami laužtiniuose skliaustuose. Prie pastabų ir aiškinimų, pateiktų G. M. Martinaitienės, žymima GMM. Antraštėlėmis arba išnašomis nurodomi tekstų šaltiniai. Aiškinamos kai kurios realijos. Užrašų datos, kaip minėta, čia nėra dažnas dalykas. Kai jos aiškios, – nurodomos. Kai tikėtinos – nurodomos laužtiniuose skliaustuose.

Pažintis su puikaus poeto ir įdomaus mąstytojo užrašų rankraščiais buvo jaudinanti. Knygos rengimas ir ši pratarmė to įspūdžio negali perteikti. Bet jis buvo ir veikė.

Valentinas Sventickas

Neuhausen
Technische
Lehr- u. Lehrpl.

Anterior Loop

Order

~~Ph. kaze^m per mpaio~~

Inte
fær
gette þ,
það þu
væro vora
mo veiddi
á lísi þ.

ATRAKINKIM

Štai ir aš šiandien dalyvauju
didžiajam atgimimo spektaklyje.
Esu tas pats, kas pražydus vyšnia.
Kalbinu prie inkilo varnėną.
Mes niekuo vienas nuo kito nesiskiriam,
Lygus esu vabalui, bitei...
Šiandien niekuo nesiskiriu
nuo žemės, kurią laikau saujoje.
Viskas taip ir liks,
kol vėl imsiu kalbėt.

NAMAI ANT KAPŲ*

Nemėgstu savo nuotraukų, iš jų sudarytų albumų. Tokie rinkiniai man primena kapines: juo ilgiau gyveni, juo labiau tai jauti, juo labiau praeities vaizdai liūdėja. Suprantu, kad rinkti nuotraukas, klijuoti iš jų savo gyvenimo istoriją nėra peiktinas dalykas, ypač šeimos žmonėms, įsikirtusiems į ką nors pastovų: vaikus, gimtinę, žemės plotelį, gražiai tvarkomus namus, tarnybą, draugystę.

Kai prireikia nuotraukos, rausiuos sujauktoį krūvoj, kartkartėmis sustodamas ties koku paširdžius nusmelkusiū vaizdu, veidu, daiktu. Pajunti kalnę, priekaištą, nuo savęs slapstyto negerumą, skolą, pamatai, kaip mūsų laikas buvo sutrauktas, užlūžęs, visa sumaišyta, laikina, atsitiktina. Tik labai senose nuotraukose žmonės fotografuodavosi ilgam...

Atrodo, kad nuo ankstyvos vaikystės kažkas tave vijo per tas fotografijas, nuolat skubino, varė į kitą gyvenimo pusę. Ten beveik nieko nėra tavo: ne tavo namai, ne tavo gatvė, kažkokia salė, atsitiktiniai žmonės, kažkieno vestuvės, jau mirę... Kažkur skubėjai per kraštovaizdžius, pro kolonas, pro žmones. Kažkas tave užklupo, plykstelėjo šviesa ir paliko praeityje.

Joks kitas menas neturi tokios galios, tokio sugebėjimo perteikti laiko tekėjimą iš pradžios į pabaigą – be grįžtamojo ryšio. Dėl to albumai ir yra tokie liūdni. Mintimis gali gyventi keliuose laikuose, bet štai jau niekas niekada manęs nenufotografuos Paserbentyje prie šulinio, su tėvais, sodelyje skaitantį knygą,

* Rašyta tikriausiai pažiūrėjus Romualdo Rakausko fotografijų albumą „Įkvėpimo žemė“ (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998). Red.

paskutinį vakarą sėdintį ant nugriautos trobos slenksčio ir deginantį niekam nereikalingus daiktus. Nėra tokio albumo ir nėra tokios galios, kuri leistų dar kam nors tai pamatyti.

Nėra, neturiu nieko, kas čia gražiai vadinama įkvėpimo žeme. Nėra, neturiu – visiškai, ir niekaip kitaip negaliu pasakyti. Sunaikintos beveik visos gyvenimo ištakos. O jų dar ieško fotografija, literatūra... Sunku prisipažinti, kad tos žemės jau nėra.

Ten, kur mano vaikščiota, augta, plevėsuoja Kanados vėliava. Važiuojantys Kauno–Klaipėdos greitkelio tikriausiai stebisi, iš kur ta vėliava netoli Raseinių, ant kalnų Kalnujų... Žmonės jau neįstengia paimti savo žemės, rodos, nieko jie negali padaryti su tuo, ką grąžina atgauta nepriklausomybė. Ar nėra pakirstos ne vien dvasinės ir kultūrinės, bet jau ir biologinės gyvenimo šaknys? Prieš trisdešimt metų mano tėvas čia viską būtų padaręs, ir nereikėtų Kanados vėliavos. Matyt, jau neveikia biologinė programa, vidinės išgalės tuoj imtis gyvenimo, gyvybę pratęsiančios veiklos.

Neseniai buvo galima gyventi savo „įkvėpimo žemės“ utopija kaip prarasto rojaus vaizdiniu. Buvo aišku – riboja, draudžia, neleidžia, atima, dėl to galima sielvartauti, apie tai rašyti. Ar netapo „įkvėpimu“, kad neturi savo žemės, savo tikrų namų, savo tiesos, savo valstybės? Dabar paaiškėja, kad negali to paimti dėl kažkokios vidinės kaltės ar užlūžimo, nors būtų dar šimtas restitucijų paskelbta. Jau esi iš kito albumo, nes senosios nuotraukos mažai ką pataria.

Negailestingas fotografijos menas sako: kelio atgal nėra...

R. Rakauskas su savo aparatu prieš dešimtmetį mane užtiko kuriantį gal net paskutinę utopiją – šalia Vilniaus, Vanaiginėje, statantį iš Paserbenčio parsivežtą tėviškės namą. Čia padaryta paskutinė nuotrauka, kurioje dar esame trys buvę šio namo gyventojai – mama, brolis Algirdas ir aš. Tai tiek liko iš didelių Paserbenčio, Serbentų, Pakalnupio kaimų – šis netoli Vilniaus atsidūręs namas. Norėjau ką nors išgelbėti, turėti ką nors sava, tikra, prie ko dar būtų galima nusifotografuoti, pasijusti „namie“. To nepadaręs, tikriausiai būčiau sugniužęs, įsibauginęs dėl tada labai slėgusio tuščio laiko ir labai ištuštėjusio gyvenimo.

Norėjau atkurti arba išsaugoti mitą, mito provaizdį, tai, kas yra namas su keturiom sunertom kerčiom, slenksčiu, paties

tėvo tašytais rąstais, kuriuose gerai matyti visi įkirtimai, medžių žaizdos, kurias padarė kulkos ir skeveldros.

Namų samprata dabar yra labai pasikeitusi. Namuose negimstama, nemirštama, net ir negyvenama. Į juos pareinama pailsėti, pavalgyti, permiegoti. Prieš mirtį skubėjau tėvą parvežti į namus, kad ten mirtų, nes ir tam statėsi namą kartais apie tai prasitardamas. Čia buvo meldžiamasi už tuos, kurie miršta ne namuose. Jie buvo tikra gimimo vieta, scena, koplyčia, o kartais – ir bažnyčia. Mano krašte namus vadindavo gyvenimu.

Ankstyvoj jaunystėj tuos namus palikau palydimas tėvo žodžių: „kada nors pasiimsi, ką dabar pameti...“ Dažnai išsipildo kieno nors pasakyti žodžiai. Tik ar tėvas būtų tikėjęs, kad su meile statytas jo namas taip pat turės palikti Paserbentį, kad jis važiuos per patį Vilnių, per Nerį, „kur patrankos daužė krantus“, kad net rąstai turėjo mokėti tos dainos žodžius.

Parsivežiau įgarsintą namą, išsaugojau tuos pačius langų stiklus, rąstus, kurių kiekvienas turi miškelio vardą ar žmogaus pavardę. Po karo su tėvu tuos medžius vežėme iš apleistų, jau niekieno miškelių, kurių savininkai buvo žuvę, išvežti, dingę be žinios. Iš mano krašto medžių, ypač arčiau Kalnujų, buvo likę tik stuobriai: tašant iš jų byrėdavo skeveldros ir kulkos. Šis namas buvo pastatytas iš sušaudytų medžių. Jie man primena savo išnykusias gimtavietas: Deksnelės, Kavavtrakis, Pučmeisterynė, Vedeckinė, Parštakai...

Tik tokiu būdu visam laikui lieki tenai, kur jau niekad nebūsi, neįžengsi, nenufotografuosi ir jokių aparatu neįrašysi balsų. Būni kažkur kitur, kažką veiki ir nežinai kieno žemėje, ant kieno kapo stataisi ar pasistatei namus.